

A photograph of a dirt path leading to a red wooden house, framed by lush green trees and a stone gatepost with the number 19.

DUVBO

VÄRT ATT VÄRNA

Sundbybergs stad

DUVBO

VÄRT ATT VÄRNA

Råd och riktlinjer
för underhåll och renovering,
om-, till- och nybyggnad.

Innehåll

Inledning	3
Lär känna ditt hus	4
Duvbos historia	5
Duvbo idag	12
Tomt och trädgård	15
Om-, till- och nybyggnad	17
Detaljerna gör helheten	22
Färgsättning	24
Fasader och tak	28
Fönster	32
Husets inre	35
Att läsa	36
Råd och upplysningar	36
Källor	36

Syftet med denna skrift är att ge vägledning, både för de boende i Duvbo och kommunens tjänstemän, i den praktiska hanteringen av de kulturhistoriska värden som avses med riksintresseförklaringen över Duvbo.

Skriften har utarbetats av plan- och byggförvaltningen, Sundbybergs stad, genom arkitekt Christina Englund som har svarat för text, foto och övriga illustrationer där ej annat anges. Arbetet baseras på Eva Söder-

Omslaget: kv Blåmesen 7, Oskarsvägen 29.

PLAN- OCH BYGGFÖRVALTNINGEN, SUNDBYBERGS STAD, 1996

linds underlag till boken om Sundbyberg, ur vilket de historiska avsnitten i huvudsak är hämtade.

Under arbetets gång har planarkitekt Björn Engdahl, bygglovsarkitekt Odd Störtebecker och stadsarkitekt Hans Wärn bistått som rådgivare.

Dessa riktlinjer har godkänts av stadsbyggnadsnämnden den 7 mars 1996.

Inledning

Vissa områden i Sverige bedöms vara så unika i sitt slag att de utnämns till kulturhistoriska riksintressen. De är sådana områden som dokumenterar olika utvecklingsperioder i vårt lands historia. Riksantikvarieämbetet utpekade 1987 Duvbo till ett av dem, då Duvbo är det första exemplet i Stockholmstrakten på en välorganiserad "egnahemsförstad".

Idag är det gatunätet, parkerna, kyrkan, skolan och spruthuset, de stora trädgårdarna, den rikliga växtligheten och villorna från den tiden, som kan berätta om de idéer som en gång formade samhället. Avtrycken i den fysiska miljön som skapats genom människors strävan mot en drägligare tillvaro. Det är en viktig historia att föra vidare. Det är detta riksintresset syftar till, genom att bevara stadsmönstret och samhällsbildningen som helhet, där de enskilda byggnaderna och trädgårdarna utgör komponenterna.

Det krävs kunskaper och en hel del ödmjukhet för att värna om de värden som gör Duvbo riksintressant och till en uppskattad stadsdel att bo och leva i. Den stora delen av bevarandet handlar ju om förvaltning av befintliga hus och trädgårdar. Ett arbete som utförs av vanliga människor utan expertkunskaper.

Vi vill med denna skrift visa på Duvbos unika värden och betona vikten av att förvaltning och förnyelse sker med ansvar och förståelse för Duvbos egenart. Då kommer villastadens charm och speciella karaktär också kunna upplevas av kommande generationer.

Lusthus i kvarteret Morkullan nr 5, Karlavägen 6.

” Vi måste betrakta ny arkitektur som ett sätt att lägga till eller komplettera snarare än att ersätta och förstöra. Då bygger vi vidare på vårt arv och lägger en grund för bevarande av byggnader från vår egen tid. När vi skapar byggnader som förstör, bidrar vi till en kulturell atmosfär, där vårt eget arbete och vår egen tid alltför snart ska försvinna.”
Marc Treib

Lär känna ditt hus

Det är viktigt att lära känna sitt hus innan man förändrar det. Till sammans med omgivande miljö har just ditt hus sina egna unika förutsättningar.

Genom ökade kunskaper om huset får man större respekt för dess värden. Det leder till färre ingrepp och en bättre ekonomi.

Huset med sin tomt och trädgård har ett viktigt samband med de omgivande husen och utgör en del av den gemensamma miljön. Till sammans bildar de gatubilden som har så stor betydelse för hur vi upplever Duvbo. Förändringar av hus och tomt är inte bara den enskilde ägarens ensak, då det påverkar hela den omgivande miljön. Ibland måste man kompromissa. Eller söka sig ett annat hus som bättre uppfyller ens behov.

Tänk efter före

Inför varje förändring, om-, till- eller nybyggnad, ska man noga tänka igenom vad man verkligen behöver. Kan man utföra förändringen med bibehållen respekt för huset, den omgivande miljön, grannarna och Duvbo som helhet?

Att bättre lära känna sitt hus, tomt och grannskap och få upp ögonen för de värden som finns, är att lägga grunden för riktiga beslut. Då kan man undvika att "blåsa ut" allt gammalt, vilket blir både dyrt och förödande för husets kvaliteter.

■ Samla in den kunskap som verkligheten erbjuder. Ta reda på vilka material huset är byggt av, stommens konstruktion, inventera detaljer och skador, gör en uppmätning av huset.

■ Ta reda på historien om ditt hus. Det kan ge vägledning och inspiration. Hämta kunskap från arkivmaterial – gamla ritningar, fotografier, dokumentationer m m.

■ Gå runt i grannskapet! Se hur andra har gjort. Fundera över varför det ena eller andra är bra eller dåligt, fult eller fint.

I det här läget kan man ta ställning till vilka åtgärder och förändringar som ska göras. Ofta ter sig många av besluten naturliga och självklara.

Det kan ändå vara bra att sammanfatta husets värden och jämföra mot de förändringskrav man har. Väg nackdelar mot fördelar. Vad vinner man, vad förlorar man?

Vem hjälper dig?

Det är klokt att ta hjälp av någon sakkunnig i ett tidigt skede när man ska bygga. Det spar såväl tid och energi som pengar.

■ Kontakta en arkitekt eller annan kompetent person som har byggandet som yrke.

■ Rådgör i ett tidigt skede med kommunens plan- och byggförvaltning.

■ Kontakta Stockholms läns museum eller Länsstyrelsens kulturmiljöavdelning för rådgivning. De kan gamla hus och kulturhistoriska miljöer.

Duvbos historia

Duvbos historia kan följas ända från medeltiden. Då som det lilla torpet Dufvebol vars mark ägdes av Uppsala domkyrka.

I slutet av 1800-talet köptes Dufvebols ägor av AB Hem på Landet för att här uppföra egna hem för arbetare. Det växte till en villastad med stark sammanhållning och egen-ortskänsla. En villastad som skulle komma att bli unik i sitt slag i Sverige.

Vid sekelskiftet befann sig Sverige i stor omvandling. Industrialiseringen tog på allvar fart och stora folkomflyttningar från landsbygden till staden ägde rum. Befolkningen ökade kraftigt i Stockholm och gav upphov till svår bostadsbrist. Trångboddheten och de höga hyrorna drabbade särskilt de fattiga och barnrika familjerna. Missnöjet bland befolkningen växte och det gamla samhällets stabilitet hotades.

Drömmen om den röda stugan

Som en reaktion mot de snabba förändringarna i industrialismens spår, blomnade nationalromantiken upp på 1890-talet, där det typiskt svenska i natur och byggnadsskick framhölls. Idealet blev den timrade, faluröda stugan som kontrast till storstadens hyreskaserner.

I denna omvandlingens tid uppstod egnahemsrörelsen. Den hämtade näring bland annat från nya engelska villaförstäder och filantropiska

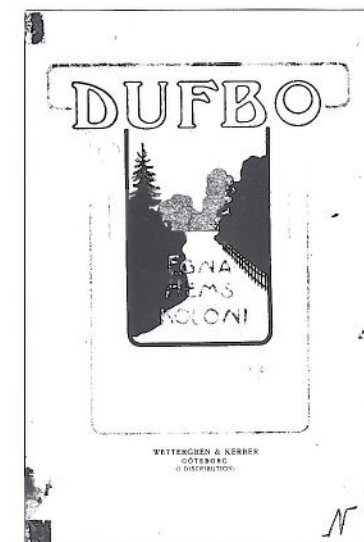
mönstersambällen i Tyskland och Frankrike. Idéerna var i samklang med de nationella intressena, varför rörelsen också fick de styrandes välsignelse.

Ägandet av egnahem förenade flera ideal: "en god familj i ett förnöjsamt, fosterlandsälskande och hygieniskt hem i naturens sköte, där barnens uppfostran präglades av de borgerliga dygderna – gudsfruktan, arbetsamhet, sparsamhet, bildning, nykterhet och affärssinne." Egnahemsrörelsen stärkte också försvarsviljan och utgjorde en motvikt till den förödande emigrationen till USA.

AB hem på landet

I bostadsnödens Stockholm bildade 1898 en grupp arbetare Föreningen Egna Hem som skulle ta tillvara medlemmarnas intresse. En kyrkligt och socialt engagerad man ur borgarklassen – rotemannen Carl Alm, medarbetare till Sundbybergs grundare, A P Löfström – hjälpte föreningen att uppnå sina mål. Industri-

ägare bidrog med välbehövligt kapital och 1899 ombildades föreningen till aktiebolag – AB Hem på Landet.

Dufbo egnahems-koloni. Ett bidrag till egnahems-frågans praktiska lösning. Sundbybergs Hembygdsmuseum

Under samma år beslöt man att uppföra bolagets egnahem på torpet Dufvebols ägor, i Spånga socken. Egenheten ägdes då av A P Löfströms son, som sålde mark och använde pengarna till uppbyggandet av Sundbyberg. Platsen låg lämpligt inom pendelavstånd till arbetsplatserna i Stockholm. Snabbt började nu Duvbo villastad växa fram bland Dufvebols åkrar, ängar och skogklädda höjder.

Första egnahemstaden i Stockholm

AB Hem på Landet upprättade en stadsplan med 325 tomter, anlade vägar och öppna platser, borrhade gemensamma brunnar, uppförde badhus, tvättstuga och mangelbod vid Lötsjön, ordnade lån och hjälpte de unga arbetarfamiljerna på traven med villabyggandet.

Vid bygget av "Smålandsslottet" år 1900-1901 i kvarteret Trollsländan. Huset är numera rivet. Foto: Sundbybergs Hembygdsmuseum

I maj 1899 togs det första spadtaget, i september flyttade de första Duvboborna in och vid jultiden stod tolv villor klara. Varje tomt fick ha endast ett hus med högst två kök. Ägarfamiljen kunde under de första, ekonomiskt dryga åren hyra ut den ena lägenheten.

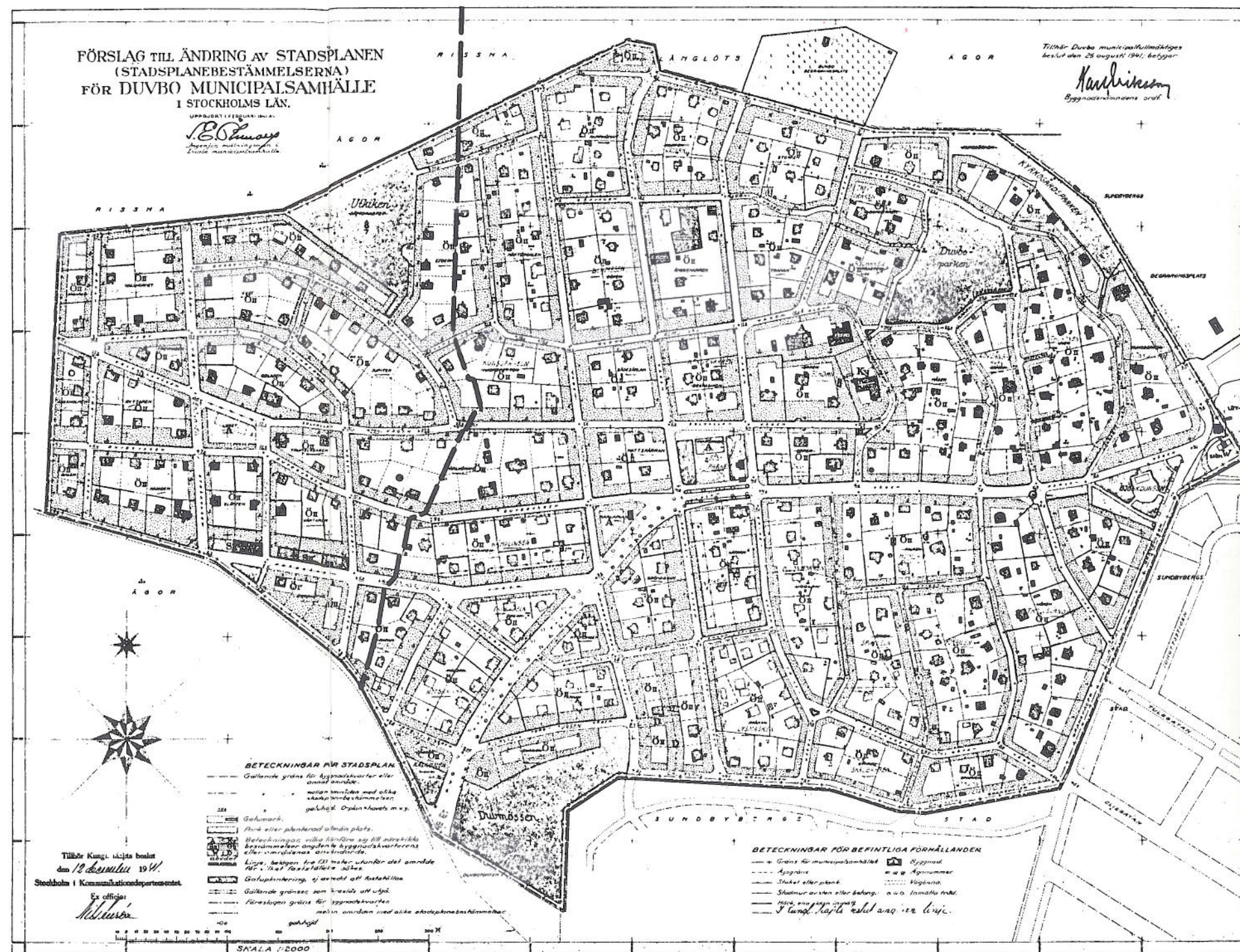
Området som valdes för att uppföra Duvbo villastad har en omväxlande natur med såväl skogsbevuxna höjder som mera plana åker- och ängsmarker. Stadsplanen, med sina mjukt böjda gator och allmänna platser anpassade efter terrängen, var för sin tid modern. Den skilde sig märkbart från de tidigare arbetarförstädernas slentrianmässiga rutnätsplaner.

I gamla Duvbo fick var och en i stort sett bygga efter eget tycke. Man inspirerades av borgerskapets imponerande enfamiljsvillor och snickarglada sommarnöjen, varför de äldsta egnahemmen ibland kan liknas vid miniatyrer av dessa. Ambitionen att vara originell var lika stor i Duvbo som någonsin i Djursholm eller Saltjöbaden.

På Ekmans snickerifabrik i Lilla Alby kunde man köpa färdiga snickeridetaljer att pryda husen med.

Nya Duvbo

Gamla Duvbo

Stadsplan för Duvbo municipalsamhälle från 1941.

Nya Duvbo

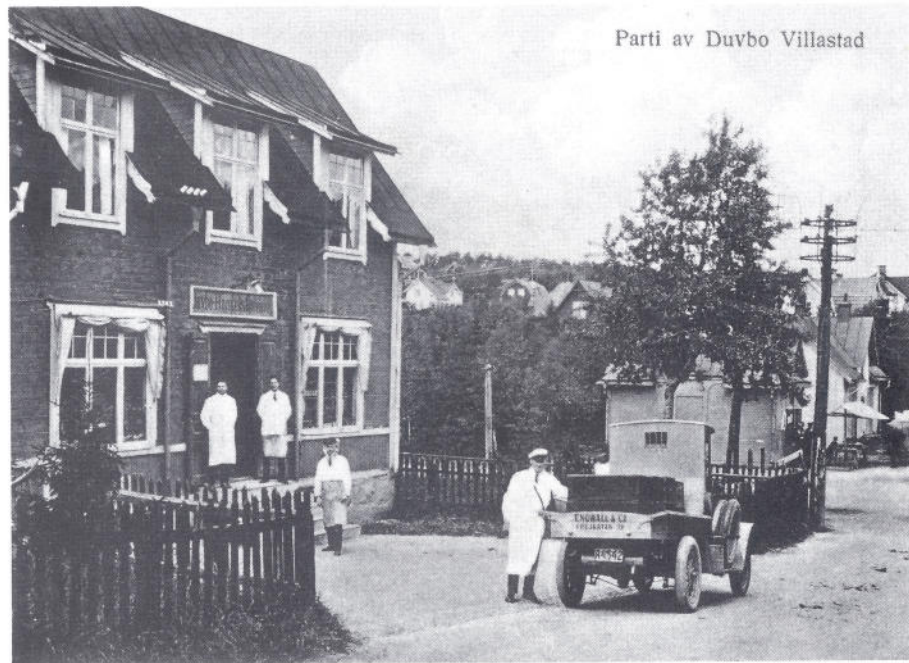
1923 var tomterna i Duvbo färdigbyggda, trädgårdarna prunkade och täpporna gav goda skördar. Affärer, serviceinrättningar och verkstäder fanns utspridda i den backiga villastaden. De blev fler och fler, för att kulminera under 1930-talet. Efterfrågan på tomter var stor – Duvbo hade gott rykte. 1924 köpte municipalsamhället in 12,5 hektar obebyggd mark i väster, och länsarkitekten Edvin Stenfors upprättade en stadsplan för 98 villatomter och tio radhus, av vilka endast fyra uppfördes. Marken såldes utan spekulation och vägarbetet sköttes i samhällets egen regi. Nya Duvbo fick en mer reglerad stadsplan och sammanhållen bebyggelse, allt efter de nya klassicistiska idealen.

Efter fem år stod Nya Duvbo klart med mestadels tvåfamiljshus, egna småbutiker och ett kafé.

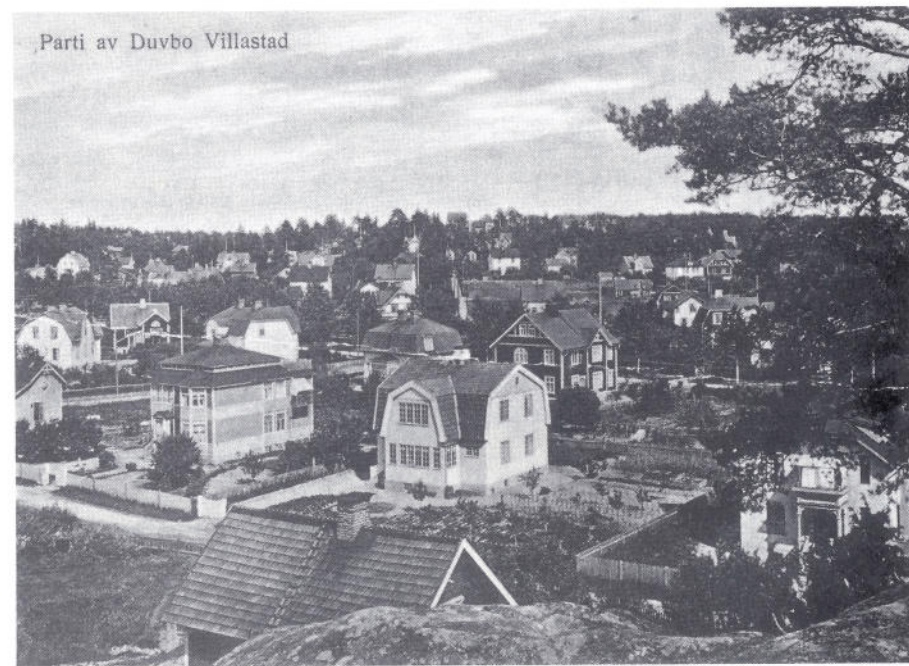
Municipalsamhället

Egnahemsägandet innebar mycket mera än hus och bostäder. Det utgjorde grunden för en livstil där flit och sparsamhet var viktiga nyckelord. Duvbo växte fram som ett både individualistiskt och kooperativt samhälle, vars storlek var en förutsättning för sammanhållningen.

Med parker och offentliga platser, skola och kyrka blev Duvbo ett eget, väl avgränsat samhälle med självstyre och en stark egenortskänsla. Duv-

Parti av Duvbo Villastad
Duvbo Handelsförening i hörnet Karlavägen–Eriksvägen. Spruthuset skymtar i bakgrunden.
Foto: Sundbybergs Hembygdsmuseum

Parti av Duvbo Villastad
Vy över gamla Duvbo.
Foto: Sundbybergs Hembygdsmuseum

borna respekterade en individuell frihet, som dock inte tilläts inkräkta på den kollektiva lojaliteten eller samhällets bästa.

Ett rikt föreningsliv utvecklades, med politiska föreningar, nykterhets-, husmors-, villaägare-, idrottsföreningar och en kooperativ handelsförening.

Duvbos befolkning kom att skilja sig på många sätt från folk i den angränsande köpingen Sundbyberg. Egnahemsägandet markerade en annan social och kulturell status, även om den politiska och klassmässiga

tillhörigheten i stort sätt var densamma.

1949 inkorporerades Duvbo med Sundbyberg. Den dagen var det sorg i Duvbo och här och där flaggades det på halv stång.

Vanliga hustyper

Många av villorna i Duvbo är mycket individualistiska och kan vara svåra att sortera in i något fack. Man kan dock urskilja och grovt indela villorna i fem olika grupper:

■ Sekelskifteshus, 1900-1910-tal

■ Jugend och nationalromantiska hus, 1900-1910-tal

■ Klassicistiska hus, 1920-tal

■ Funktionalistiska hus, 1930-1940-tal

■ Moderna hus, 1950-tal och framåt. Dessa hus uppvisar en rik provkarta på olika stilsorter som i detta sammanhang inte närmare behandlas.

Individualistisk mindre egnahems-villa.

Sundbybergs hembygdsmuseum

Sekelskifteshusets fasader speglade husens ofta oregelbunda inre med utskjutande byggnadskroppar, såsom trapphus, verandor och burspråk. Plåt- och tegeltaken var branta, ibland prydda med takkupor, torn och kupoler. (kv Morkullan 5).

Sekelskifteshus 1900–1910-tal

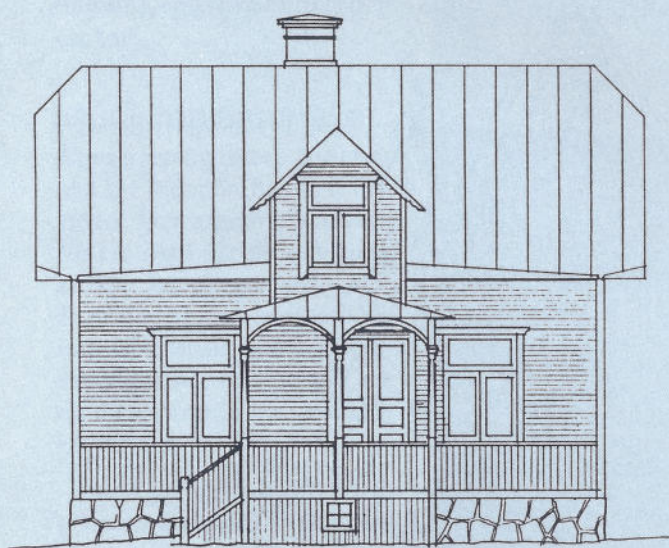
Fasaderna delades in i fält med omväxlande stående och liggande panel och verandor. Gavelspetsar och räcken pryddes med snickarglada lövsågerier. Snickerier och andra detaljer utfördes med en rik profil- och konturbildning och framträdde tydligt och dekorativt mot väggytans släta panel. Höga husgrunder av huggen natursten bidrog till fasadernas lätta och uppåsträvande uttryck.

Anmärkningsvärt är att fasadernas asymmetri dolde det faktum att villorna oftast inrymde två lägenheter.

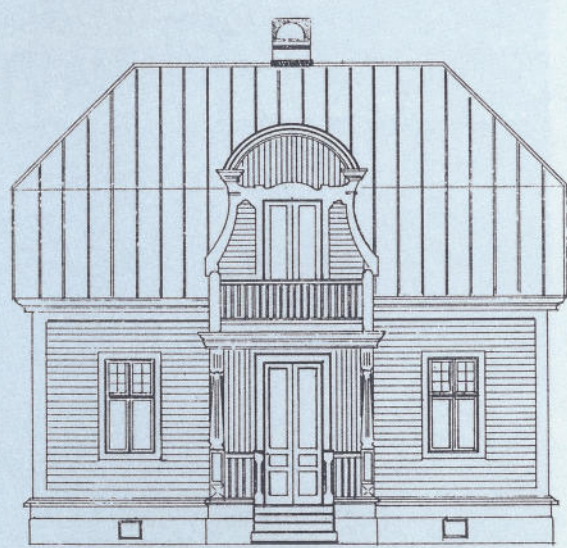
Nationalromantik och jugend 1900–1910-tal

Dessa båda stilar går ofta in i varandra och det är inte alldeles enkelt att se vad som är vad. Kännetecknande för dem båda är de relativt kompakta, sammanhållna volymerna med branta, brutna eller valmade tegeltak.

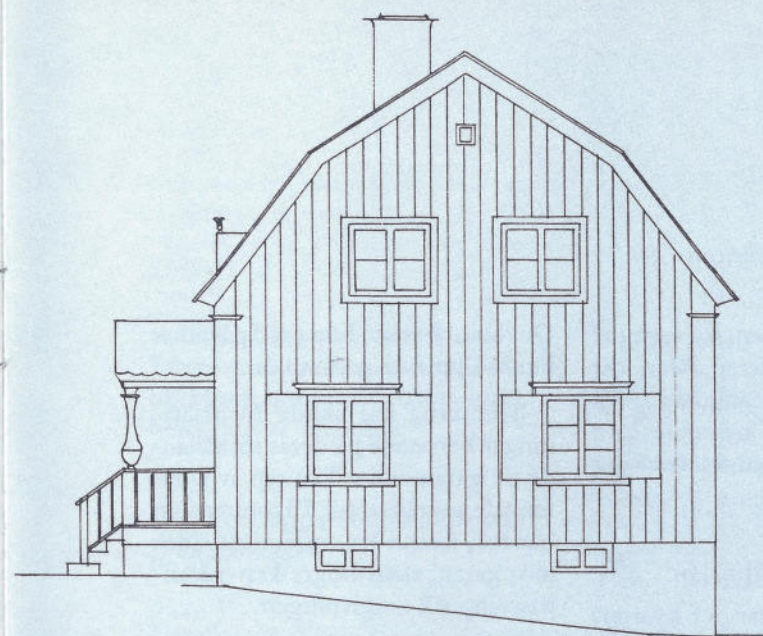
Nationalromantiken är starkt allmogepåverkad och symboliserade den svenska traditionen med faluröda fasader och vitmålade knutar. Fönstren är ofta tätspröjsade med många små rutor. Stilen är sällan renodlad i Duvbo, utan är uppblandad med inslag av jugend. Det innebär ofta svängda former och fönster som blandar stora och små fönsterglas.

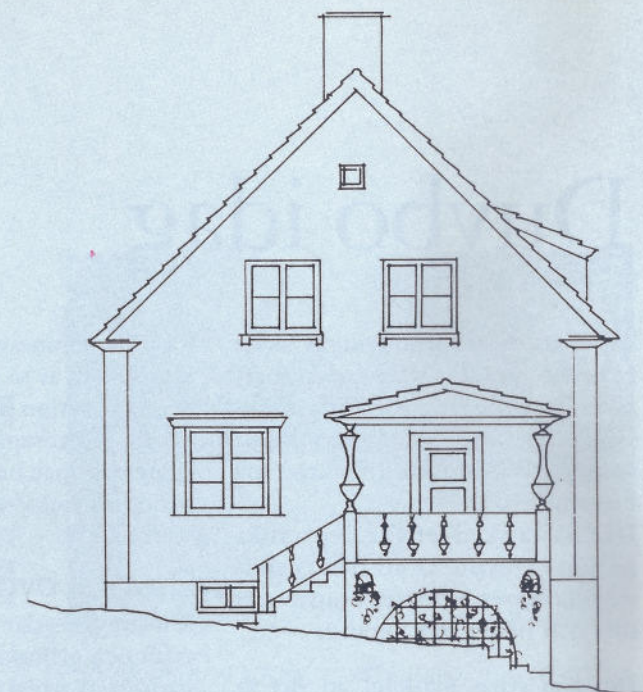
Även sekelskifteshus med en enklare utformning och mer samlad volym var vanliga. (kv Måsen 8).

Jugendinspirerad villa med inslag av svängda former. (kv Tärnan 6).

De flesta 1920-talshusen har locklistpanelade fasader och brutna tak, ibland sadeltak av tegel. (kv Trevnaden 1)

Också reveterade (puts på trästomme) 1920-tals hus förekom. (kv Pärlhönan 13)

Klassicism 1920-tal

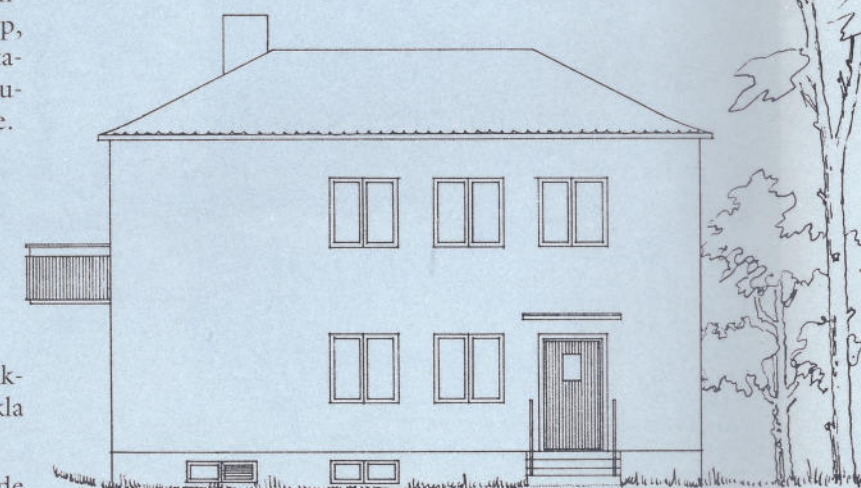
Dessa byggnader hittar man i Nya Duvbo, där de ligger ordnade i långa rader. Enklare former eftersträvades, enhetlighet, symmetri och lugn. Knutar och entréer markerades med pilastrar, medan dekoren i övrigt var sparsam.

Fönstren är symmetriskt placerade där undervåningens fönster oftast är av treluftstyp, medan övervåningens är av tvåluftstyp. Sadeltaken eller de brutna lertegeltaken har ofta takkupor, ibland frontespis. Grunderna är putsade.

Funktionalism 1930–1940-tal

Ett 20-tal villor i Duvbo representerar funktionalismen med sina vita, slätputsade enkla volymer med flacka tak.

I kvarteret Anden finns relativt välbevarade 40-talshus med slät ljus puts och tegeltak. Den här typen återfinns också på senare bebyggda tomter lite här och var i Duvbo.

Funktionalismen med sina enkla, slätputsade volymer. Detaljerna var få men hantverksmässigt utförda. (kv Jupiter 4).

Duvbo idag

Trots att stora förändringar skett i Duvbo, präglas villastaden fortfarande av de ursprungliga egna-hems-idéerna. Det är kvaliteter som gör ett område attraktivt att bo och leva i.

Det bästa skyddet för den unika miljön i Duvbo, är att den enskilda villaägaren är intresserad av sitt hus och håller det i stånd.

Det kan synas märkligt att det är helhetsbilden av Duvbo som givit villastaden dess rang av riksintresse

för kulturminnesvården, när varje del av området är så varierad. Men just denna variation och mångfald är två av de gemensamma nämnare som knyter samman hela området och ger det dess karaktär.

Duvbos byggstenar

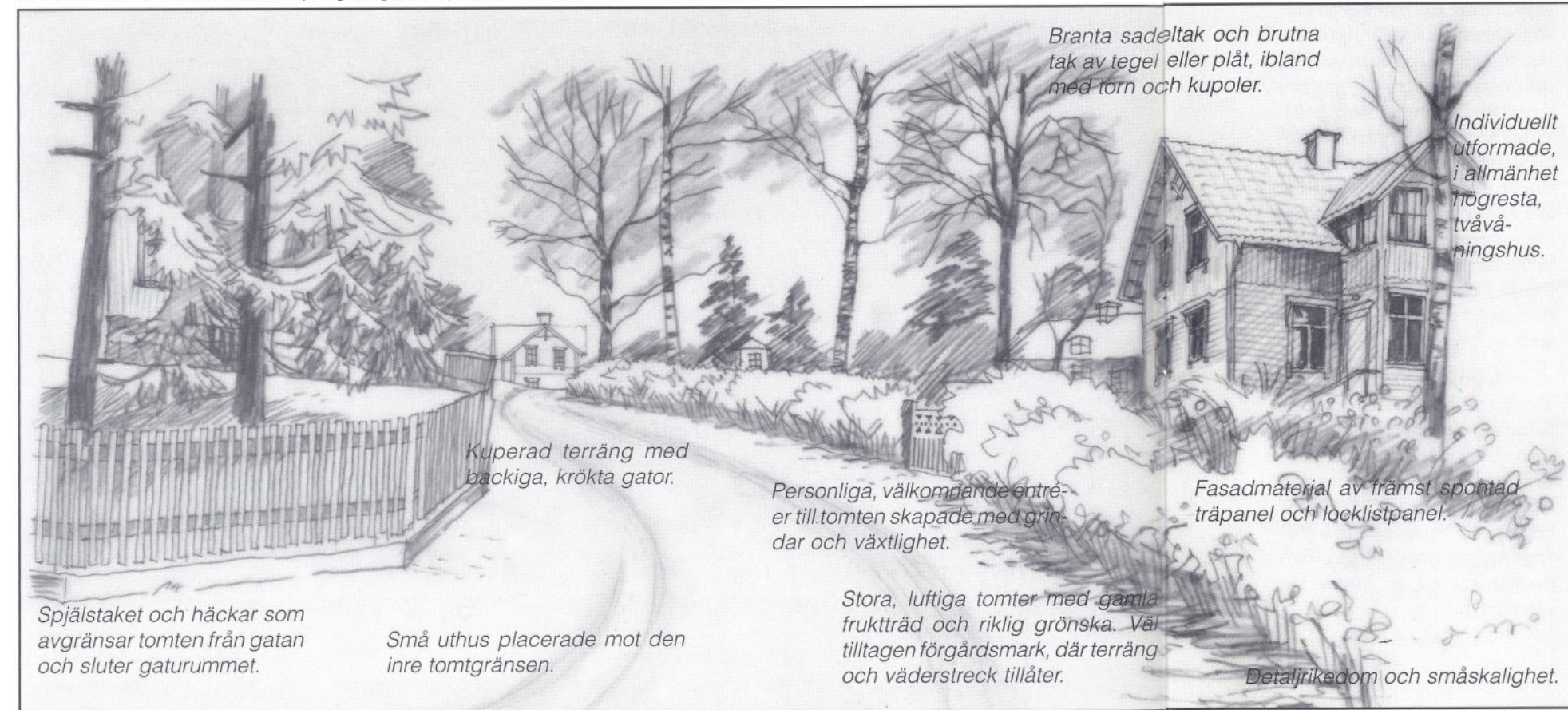
Korsningar – där vägar och kvarter, asfalt och grönska möts – bildar för stadsdelen typiska rum och platser. Dessa platser är de pusselbitar som tillsammans utgör helhetsbilden av

Duvbo och som i hög grad påverkar hur vi upplever gatumiljön.

Tomterna har skilda förutsättningar beroende på deras förhållande till gatan och vilken typ av korsning de angränsar till. På tomter som har två, ibland tre, offentliga sidor mot gatan, ställs högre krav på anpassning till omgivningen.

Små isolerade kvarter, såsom Trevnaden, Kycklingen, Trumslagaren, Triangeln, består enbart av tomter

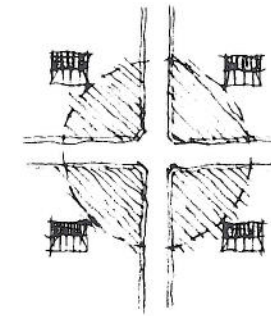
Gemensamma nämnare som präglar gatumiljön och är kännetecknande för stadsdelen.

av den här typen (följande sida). Eftersom kvarteren är lätt överblickbara, är tomter och hus högst beroende av varandra.

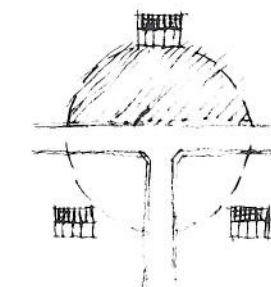
Duvbos byggstenar. Foton och principskisser. →

Hörntomter

Hörntomterna ligger oftast i anslutning till en tre- eller fyrvägs-korsning. Låga staket och häckar ger en luftig, öppen plats och möjliggör siktlinjer diagonalt genom trädgårdarnas växtlighet. (Almsväg-Björkhagsvägen)

Fondtomt

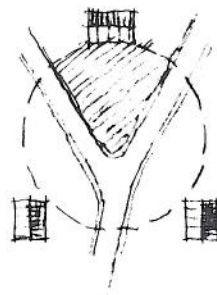
Fondtomten ligger oftast i anslutning till en T-korsning. Staket, växtlighet och husets fasad utgör gatans slut och blickfång. Dessa element påverkar också gatans intimitet och småskalighet. (Lönnavägen - Karlavägen)

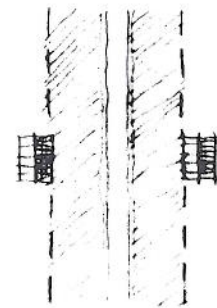

Spetstomten kan ligga i anslutning till tre-, fyr- eller femvägskorsningar. Den har speciella förhållanden med två eller tre offentliga sidor mot gatan och endast en inre tomtränns. Liksom hos hörntomten möjliggör låga staket och häckar fri sikt genom de luftiga trädgårdarna. (Dalsänskan – Eliegatan)

Spetstomt

Gatutomter

De övriga tomterna som ligger utmed gatan, har ofta generöst tilltagen förgårdsmark. Med hänsyn tagen till tomtens förutsättningar, kan till- och nybyggnader, såsom garage och små uthus, placeras på ett bra sätt. (Eriksvägen)

Förändring och förnyelse

Det är knappt 100 år sedan Duvbo uppfördes. Sedan dess har befolkningens sammansättning och samhället i helhet förändrats i takt med tiden.

Ökade krav på boendet har fört med sig om- och tillbyggnader. Många byggnader har förvanskats och ursprungsmiljöer har gått förlorade genom tomtavstyckningar, stilbrytande tillbyggnader och fasadändringar. Oftast har det skett i brist på kunskap om de värden som fanns i den ursprungliga miljön.

Hur Duvbo kommer att förändras i framtiden och vilka krav som kommer att ställas på stadsdelen, kan vi idag knappast säga om. Men Duvbo tål inte hur stora förändringar som helst. Området, som byggdes efter sekelskiftets och 20-talets värderingar, har kvaliteter som vida skiljer sig från moderna, hårt exploaterade villaområden. Det är viktigt för den som bor i Duvbo att se dessa kvaliteter och acceptera husens och villastadens begränsningar.

Målsättningen måste vara att Duvbo skall förbli en levande villastad, där spåren av de ursprungliga idéerna går att utläsa i stadsdelens struktur och bebyggelse. En målsättning där begreppen bevarande och förändring går hand i hand, och berikar snarare än motverkar varandra.

Tomt och trädgård

I egna hemsidan ingick trädgården som en viktig del, med dess möjligheter till odlingar och djurhållning i mindre skala. Tomternas storlek och utformning utgör idag viktiga vittnesmål om en tid då självhushållning spelade en stor roll. Därför är det viktigt att tomt och trädgård med staket, uthus och växtlighet vårdas med omsorg och aktsamhet.

Den stora tomtytan upptogs ursprungligen av öppna land för potatis, kål och annat matnyttigt. Bärbuskar, fruktträd och syrenbersåer bidrog till den växande lummigheten.

Växtlighet

De äldre trädgårdarna är ofta symmetriskt anlagda. En grusad mittgång, som leder fram till huset, omges av en eller två rader av fruktträd. De vanligaste sorterna är Åkerö, Sävstaholm, Astrakan och Orion. I de högläntare delarna av Duvbo dominerar naturtomterna med inslag av barrträd.

Tomternas förgårdsmark med fruktträd och övrig växtlighet inom tomtgränsen ger Duvbo dess dignitet av villastad året om. Den rika växtligheten är mycket viktig för hur vi upplever villastaden både sommar som vinter.

■ Behåll trädgården i stora drag. Att göra om den gamla trädgården till en modern prydnadsträdgård är knappast möjligt med gott resultat.

I Duvbos lågläntare delar ligger sekelskiftesvillan, sommartid inbäddad i den gamla äppelträdgårdens grönska. (kv Sädesärlan 1, Björkhagsvägen 38)

■ Tänk på att plantera nya träd så att de naturligt passar in i trädgårdsmiljön och inte hamnar för nära hus eller andra träd. Välj gärna trädsorter som sedan gammalt finns i trädgårdarna i Duvbo. Det samma gäller övriga växter i trädgården.

Den personliga entrén till villatomten är ett viktigt inslag i gatumiljön. (kv Ollonborren 13, Klintvägen 3)

Inhägnader och hårdgjorda ytor

Tomtens avgränsning mot gatan utgör ett viktigt element i Duvbos gatumiljö. Spjälstaket av trä i olika former är vanligast, men också järnstaket, häckar och kallmurar förekommer. De sluter gaturummet och bidrar till en enhetlig och sammanhängande miljö.

Grindar, grindstolpar, träd och buskar skapar personliga entréer till villatomterna. De bidrar till småskaligheten och bör vårdas med omsorg.

Senare tiders infarter och parkeringsplatser har på sina ställen trasat sönder gaturummet, med stora gap i staketet och öppna platser mot gatan.

- Undvik stora hårdgjorda eller grusade ytor. De skämmer din tomt och hela gatan, även om de är praktiska. Tänk också på att inte göra brottet i staketet för stort och ha helst en grind som sluter om.

- Undvik alltför genomsiktliga staket såsom hönsnät m m som splittrar gaturummet genom att slå hål i dess "väggar".

Uthus

Uthusen placerades vid den inre tomtgränsen. På sommaren var de helt inbäddade i grönska och knappt synliga. Ibland var uthusen kolonisternas första hem medan de byggde sina hus. Andra var enkla vedbodrar, avträden eller hönsbodar. Småbyggnader

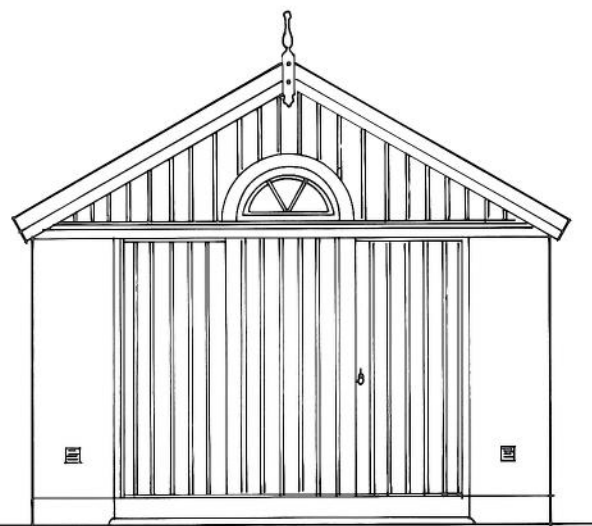
Asfalt, liksom andra moderna markbeläggningar, är främmande i Duvbos trädgårdar. Det enklaste är oftast det vackraste. (kv Jupiter 12, Högåsvägen 13).

derna var ofta av samma material och målade i samma färg som bostads- huset, medan de enklare bodarna hade en enkel brädslagning, pulpettak och doldes av växtlighet.

På några tomter finns lusthus och lekstugor kvar, sirligt utforma-

de med dekorativa lister och småspröjsade fönster med olikfärgat glas. Dessa har naturligtvis fått en öppnare placering på tomten.

Lästips:
"Så renoveras torp och gårdar."

Ritning till garagebyggnad från 1926 i kvarteret Nattskärran.

Plan- och byggförvaltningens arkiv

Om-, till- och nybyggnad

Att äga ett gammalt hus är förenat med ansvar. Om- och tillbyggnader ska göras varsamt, med respekt för husets värden och områdets karaktär. På så sätt kan de medföra något positivt, ett tecken på att området lever och förändras.

Att bygga på det byggda

Tillbyggnader och nybyggnader ska ses som kompletteringar i den existerande miljön. Att bygga vidare på ursprungsidéerna och det som ger den sammanhållande tonen, är att förstärka de värden som uppskattas så mycket och som gör Duvbo så speciellt.

Det innebär att man bör:

- Acceptera husets begränsningar och anpassa om- och utbyggnadsplaner efter de förutsättningar som huset ger.

- Anpassa tillbyggnaden efter tomtens topografi, för att undvika sprängning, schaktning och markutfyllnader.

- Värna om den känsliga förgårdsmarken och gatufasaden! Tillbyggnader skall i första hand göras mot den inre tomtgränsen.

- Tillbyggnaden får aldrig vara så stor, placeras eller utformas på ett sådant sätt att den dominerar husets ursprungliga volym, som bör vara tydligt urskiljbar efter en tillbyggnad.

- Undvik stora altaner över marknivå och ovanpå tillbyggnader. De ger ett "lådaktigt" utseende, vilket är främmande för sekelskiftes- och 1920-talsbebyggelsen. Det är viktigt att tillbyggnaden har ett tak som samverkar med huset och ansluter till helheten.

- Anpassa om-, till- och nybyggnaden till ursprungshuset vad gäller material, fönsterproportioner, taklutningar, taksprång och kulör. Det behövs för den sakens skull inte se gammalt ut. Det är snarare en fördel om tillbyggnaden går att urskilja, även tidsmäs-

sigt. På så sätt berättar den om husets historia.

- Kontakta kommunens plan- och byggförvaltning på ett tidigt stadium för att få råd och för att få reda på vad som gäller.

Bygga om och bygga till

När man preciserat sina behov samt är klar över husets och tomtens förutsättningar, är frågan *hur* man ska bygga till.

Här följer några exempel:

En tillbyggnad kan göras genom att huset förlängs. Bilden visar en harmonisk och måttlig förlängning av ett mindre egnahem som fått behålla sin karaktär. Förlängningen har endast gjorts med en mindre del av husets ursprungliga längd, som dessutom markerats med en vertikal list. (kv Gärdsmysen 4, Långlötsvägen 14)

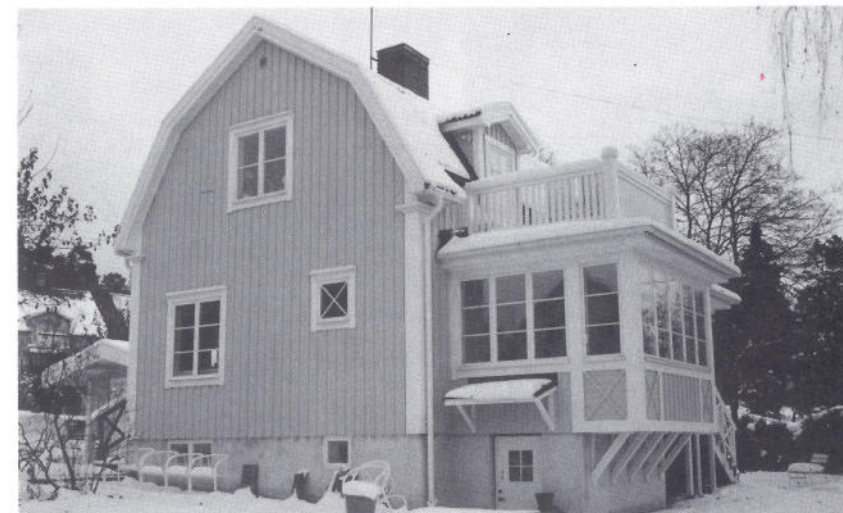

Detta är också en förlängning av ett mindre egnahem, men betydligt mer omfattande. Det är något otydligt vilken del av huset som är tillbyggt (till vänster), men man har använt sig av ett formspråk som mycket väl ansluter till helheten i Duvbo. Tillbyggnaden upprepar gavelmotivet så att fasaden har dubbla gavlar mot gatan. Det är ett motiv som förekommer på flera ursprungsvillor i Duvbo.
(kv Spindeln 7, Eliégatan 32)

Denna tillbyggnad låter husets ursprungsvolym framstå tydligt. Formspråket bygger på det gamla men är ändå nytt. Fasaden är delvis indelad med listverk, man har månat om detaljernas utformning och fönstersättningen tar upp verandamotivet. Tillbyggnadens uppåtsträvande, slanka uttryck samverkar med det gamla huset.
(kv Ormvråken 9, Olovsvägen 8)

Gammalt och nytt i harmoni. En väl proportionerad tillbyggnad som är utformad som ett tydligt tillägg till det gamla huset. Ett rejält indrag lämnar ursprungshusets hörn fria. Ett sådant indrag bör alltid göras vid tillbyggnad med minst 20-30 cm, för att inte förvränga husets proportioner.
(kv Lysmasken 11, Dalsänkan 18)

Att glasa in en öppen veranda eller bygga en helt ny glasveranda kan vara ett sätt att åstadkomma en harmonisk tillbyggnad. Den är traditionellt sett vanlig på husen i Duvbo. Verandans storlek bör vara måttlig i förhållande till husets ursprungsvolym. Fönstrens utformning och indelning är mycket viktigt för verandans utseende.
(kv Ryttaren 1, Duvkullavägen 28)

Att bygga till på höjden kan vara en lösning för modernare enplansvillor som avviker från villastadens karaktär. Det här huset har fått en helt ny takprofil. Taket har getts en lutning och en utformning som överensstämmer med Duvbovillornas.
(kv Måsen 18, Karlavägen 16)

Takkupor

Takkupor, liksom glasverandor, är vanliga på villorna i Duvbo. Då man planerar att bygga en kupa bör man tänka på att proportionerna i förhållande till taket är viktiga och att takkupan endast bör utgöra en mindre del av takets bredd.

Kupans främsta uppgift är att ge ljus till mörka takvåningar. Därför bör så mycket som möjligt av väggytan vara glasad och den täta väggytan minimeras. Annars får kupan lätt ett klumpigt och oförmligt utseende.

Det enklaste sättet att åstadkomma en fin takkupa på 1920-talshusen med brutna tak, är att förlänga det övre takfallet. Minst ett skift tegel bör lämnas vid takfoten för att hålla samman takytan. På vanliga sadeltak bör kupans tak inte göras för flackt.

Vänster bild

Det är alltid bra om takkupan genom sin placering förstärker och samverkar med ett redan på fasaden existerande motiv i synnerhet om takkupan bryter genom takfoten. Takkupan kan t ex placeras över ett fönster, eller som här över entrén. Fönstrens indelning och övriga detaljer bidrar till en väl sammanhållen helhet.

(kv Nataskärran 1, Björkhagsvägen 34)

Höger bild

Här har man gjort ett stort lunettfönster som "pricken över i", dvs över burspråket. Det är genomtänkt, arkitektoniskt väl utformat och samverkar med fasaden.

(kv Nötskrikan 3, Karlavägen 40)

Nya uthus och garage

Det kan vara svårt att ge några generella råd då det gäller placeringen av garage på villatomterna i Duvbo, eftersom terrängen varierar från tomt till tomt. Ibland kan en "carport" vara det lämpligaste. Man får helt enkelt anpassa sig till tomtens förutsättningar och försöka finna smidiga lösningar som påverkar omgivningen och den totala miljön så lite som möjligt.

■ Nya uthus, redskapsbodar eller garage bör i första hand placeras på ett undanskymt läge inåt tomten för att inte inkräkta på förgårdsmarken. Undvik hörn-, spets- och fondtomtens markerade områden. Se "Duvbos byggstenar" sid 12.

■ Material och utformning bör anknyta till bostadshuset.

■ Fundera över vad det är du vill möta när du kommer hem till ditt hus. Vilket är trevligast? Är det en asfalterad infart och stora garageportar?

Eller en välkomnande grind och slingrande väg genom trädgården upp till husets entré?

I kuperat område är det ibland möjligt att smyga in ett garage i terrängen och få det att smälta in med hjälp av murar och grönska. (kv Jupiter 9, Rinkebyvägen 16)

Ett garage som smälter in fint trots att det ligger på förgårdsmark. Garaget underordnar sig bostadshuset, samtidigt som material och takfall samverkar. (kv Kycklingen 2, Lönnvägen 12)

Ibland kan det lämpligaste vara en "carport". Den här ger ett luftigt intryck och samverkar med bostadshuset i färg och material. (kv Lysmasken 11, Kanalstigen 18)

Solfångeri

Som villaägare kan man utnyttja solen med solfångare. Den tillgodoser tappvarmvattenbehovet under sommarhalvåret. Kravet är att man har ett vattenburet system med ackumulator tank. På sikt kan det bli en lönsam affär, inte minst på grund av elprisernas förväntade uppgång.

I Duvbo, ett område med kulturhistoriska värden, kan solfångare orsaka estetiska problem. Man får tänka på placeringen av solpanelerna så de inte blir allt för iögonfallande och fördärvar husets karaktär. Kanske kan de placeras på ett uthus eller garage, på en tillbyggnad eller ett annat separat takfall.

Nya bostadshus

Då det i framtiden blir nödvändigt med nybyggnad för att ersätta gamla skadade eller eldhärdade hus, gäller det att utforma det nya i harmoni med det gamla. Det finns inga självklara lagar eller regler för att bygga i äldre miljöer, men det finns viktiga

riktlinjer som bör leda nybyggandet i Duvbo.

■ Husets läge bör överensstämma med den traditionella placeringen och huset ska underordna sig tomtens naturliga topografi. Placera huset i första hand på det gamla husets plats.

■ Ta vara på den gamla tomtens och trädgården om möjligt. Spara större träd, fruktträd och trädgårdsväxter.

■ Husens volym, skala och proportioner bör hålla sig nära det

historiska mönstret i Duvbo. Det innebär friliggande, ganska måttliga huskroppar med relativt höga grundsocklar och uppåtsträvande fasader. Formspråket kan vara modernt.

■ Fasadmaterialen bör främst vara trä eller puts och färgsättningen ska stämma överens med den som rekommenderas för Duvbo. (Se Färgsättning sid 24.)

Lästips:
"Bygga om och bygga till".

Detaljerna gör helheten

Gamla hus och miljöer har en historia att berätta. Det gäller bara att man får upp ögonen för den. Fönster och dörrar är typiska detaljer som berättar om husets historia, såsom när det är byggt eller ombyggt. Därför är det viktigt att värna om detaljerna både utvändigt och invändigt. Tillsammans utgör de helheten.

En detalj kännetecknas bl a av att det är en del som någon har lagt ner lite extra arbete och omsorg på. Den har getts en utformning och gestaltning, fast det tekniskt sett inte hade behövts. Huset rasar inte om man byter till platta och kantiga fönsterbågar istället för profilerade. Eller om det där lite speciella dörröverstycket byts ut mot en enkel bräda. Eller om det där vackra tegeltaket med alla dess skifningar byts ut mot betongpannor. Huset rasar inte rent tekniskt, men estetiskt...

Värna om detaljerna

Omsorgen om detaljerna präglade både sekelskiftesvillorna och 1920-talets klassicistiska villor i Duvbo, medan villorna från 1950, 1960-talen och framåt blev allt fattigare på detaljer. Framför allt minskade hantverksverksmässigheten, vilket gjort utformningen grövre och klumpigare.

Vid fasadändringar och ombyggnader har Duvbovillans fasader ofta förenklats. Detaljerna har ibland helt försvunnit eller bytts ut mot nytillverkade. Resultatet blir att husets äkthetsvärde sänks.

Vid tidpunkten för underhåll eller renovering bör man:

- Behålla originaldetaljerna i stället för att förenkla eller ta bort dem. Skillnaden märks tydligare än man tror.
- Laga och reparera hellre än att byta ut mot nytillverkade kopior. Ett nött original säger mer än en väljord kopia.
- Återställa något av detaljrikedomen hos starkt förändrade hus och fasader. Här kan gamla ritningar och fotografier ge vägledning. Tidstypiska detaljer kan man t ex hitta på Centrum för Byggnadsvårds begagnatlager i Gysinge.

Lästips:
”Reservdelar till gamla hus.”

Vilka är då dessa typiska detaljer som vi ska värna om? Det kan vara skorstenens utkragande, ofta mönstermurade krön som gör husets siluett mot himlen intressant. Fönsteromfattningar, dörr- och fönsteröverstycken, takkupor, små gavelfönster, kontursågade taktassar, lövsågerier och andra tidstypiska snickerier. Hängrännor och stuprör vars plåtarbeten skiljer sig från dagens. Grindens nötta beslag och handtag. Alla dessa detaljer som tillsammans gör huset och miljön till en helhet.

Färgsättning

Villorna i Duvbo målades ursprungligen i de traditionella färgerna och pigmenten. Jordfärger som ockra, umbra och terra gav en samverkan fastän färgerna och färgkombinationerna varierade.

De gamla färgerna är fortfarande oöverträffade – slamfärg, linoljefärg och kalkfärg. Deras skyddande effekt på trä respektive puts, möjligheter till framtida underhåll och vackra åldrande är överlägsna de moderna färgerna.

När man ska måla om

Det här med färg är svårt. Att orientera sig i färgdjungeln och välja rätt färgtyp och kulör. Ofta är man utlämnad åt färghandlaren tillfälliga råd som sällan har någon egentlig kunskap om gamla hus och deras färgsättning.

Ett hus som renoverats efter konstens alla regler, kan helt förlora sitt kulturhistoriska värde om man väljer en färg som inte överensstämmer med husets stil.

Dagens färgstarka pigment och syntetiska färger på flera hus i Duvbo, har bidragit till en splittring av helhetsintrycket. Därför bör man ta tillfället i akt att med hjälp av färg försöka bidra till en större sammanhållande karaktär.

■ Välj färgsättning med hänsyn till fasadens egenart och tidskaraktär. Skrapa i färglagren och försök förstå hur ditt hus en gång såg ut. Gamla foton kan ge vägledning.

Kvarteret Grönsiskan 4, Oskarsvägen 11.

■ Använd i första hand de traditionella färgtyperna som linoljefärg, kalkfärg och slamfärg. (Den riktigt intresserade kan blanda till färgerna själv.)

■ Måla med samma typ av färg som underlaget har, om inte befintlig färg helt nedskrapas och ersätts med ny.

■ Provmåla en större yta (1 kvm) utomhus, för att se hur färgen verkligen ter sig. Små färgprover inomhus säger lite om verkligheten.

■ Handmåla träfasaden istället för att spruta. Det ger en bättre vidhäftning av färgen och en levande yta som åldras vackert.

■ Läs innehållsförteckningen på färgburken för att undvika att bära hem en massa lösningsmedel för stora pengar.

Beprövade färgtyper

Färgen skall fungera som ett offer-skikt, den yta som tar första stöten mot väder och vind. Med moderna färger blir det ofta tvärtom. Färgen håller, istället offeras huset. De äldre färgerna är väl beprövade. Man vet hur de reagerar i väder och vind, hur de åldras och hur de skall underhållas.

Slamfärgen är lite av vår nationalfärg. Använd sedan hundratals år i Sverige och mest känd som falurödfärg. Idag finns den även i andra nyanser såsom bränd terra, umbra, oxidgrönt, vitt och gulmylla.

Färgtypen hör främst ihop med med *ohyvlade ytor* och är billig, miljövänlig och extremt lätt att underhålla.

Linoljefärgen är beprövad i många hundra år och används främst på *hyvlade ytor*. Färgen har en mängd goda egenskaper. Den ger ett effektivt träskydd eftersom den kallpressade linoljan i färgen på ett naturligt sätt ersätter de limämnena i träet som bryts ner främst av solens UV-strålar. Den blir aldrig för tät eller orsakar röta om den målas på rätt sätt, det vill säga i tunna skikt. Färgen har lång livslängd och är lätt att underhålla, då den kan målas i många skikt utan att först skrapas bort.

Linoljefärgen används också till målning av plåttak.

Kalkfärg är den billigaste och mest genuina metoden vid avfärgning av putsfasader. Färgen har en förmåga att uppta och släppa ifrån sig fukt utan att själv ta skada. Kalktrivs emellertid inte ihop med alla typer av färgpigment utan lämpar sig bäst tillsammans med jordfärgerna.

Kalkavfärgning är en ganska enkel och okomplicerad metod, men det finns fallgropar för den ovane.

Färger i Duvbo – några exempel

Undersökningar av ett antal hus i Duvbo tyder inte på att färgsättningen skilde sig ifrån andra samtida villaområden.

Villorna målades i de traditionella och billiga jordfärgerna som gav en samverkan fastän nyanserna varierade. Det var ockra, umbra, terra och järnoxider, brända och obrända, som ger gula, bruna, grå och röda färger i många nyanser. Som namnet antyder är pigmenten na-

turligt förekommande ämnen. Därför harmonierar de så bra med landskapets färger. Det är en färgsättningstradition värd att vårda.

De mer kulörstarka, syntetiska pigmenten var fortfarande dyra och var därför förbehållna detaljerna, som på så sätt automatiskt blev accenter i en väl sammanhållen helhet.

Lästips:
”Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper”.

”Så renoveras torp och gårdar”.

Nästa uppslag. Färger i Duvbo – några exempel. (Fler färgsättningsförslag finns att studera på kommunens plan- och byggförvaltning. Där finns också NCS (Natural Color System) traditionella färgskalor för linolje-, slam- och kalkfärg.)

NÅGRA AV DE VANLIGASTE TRADITIONELLA PIGMENTEN:

Ockror

Samlingsnamn på gula, gulbruna och bruna färger. De har alltid varit vanliga i svenskt måleri, på fasader både i linolje- och kalkfärg. Ockrorna tillhör de billigaste pigmenten och har god täckförmåga och hållbarhet.

Terra di Sienna, obränd och bränd

Gul- och rödbruna jordfärger som länge användes i svenskt måleri. Pigmenten har dålig täckförmåga vilket gör dem laserande i linoljefärg. Den brända terran har oftast använts på snickerier, däremot mer sällan på stora ytor. I kalkfärg ger den brända terran rosa och rödbruna nyanser.

Röda järnoxidpigment

Järnoxidpigmentet är en viktig beståndsdel i brända jordfärger och ger den svenska ”falurödfärgen” kulör. Det vanligaste namnet på det traditionella röda pigmentet är *engelskt rött*. Pigmen-

ten är billiga, ljusakta och hållbara och har god brytkraft och täckförmåga. Används både i linolje- och kalkfärg.

Umbra

Umbra är samlingsnamn för bruna och varmt grå jordfärger som finns såväl brända som obrända. Umborna har ofta använts till att dämpa kulören hos andra färger. Till exempel har den vita linoljefärgen, avsedd för snickerier och detaljer, brutits med *grön umbra*. Pigmenten har lågt pris och god hållbarhet och används både i linolje- och kalkfärg.

Gröna pigment

De gröna pigmenten är framställda syntetiskt. De var förr dyra och därför förbehållna detaljerna. *Zinkgrönt* ger kulörta färger som mest används på detaljer. Pigmentet kan inte användas i kalkfärg. *Kromoxidgrönt* ger mjukare färger och god täckförmåga och hållbarhet. Används både i linolje- och kalkfärger.

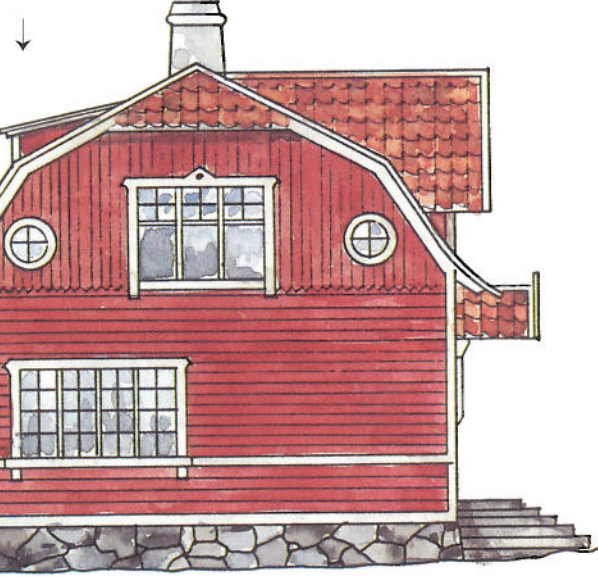

Sekelskiftesvillans fasad i ljusockra linoljefärg med listverk och snickerier i en mustigt guldockra kulör och fönsterbågar i engelskt rött. Plåttaken kunde målas i grön, svart eller röd linoljefärg.

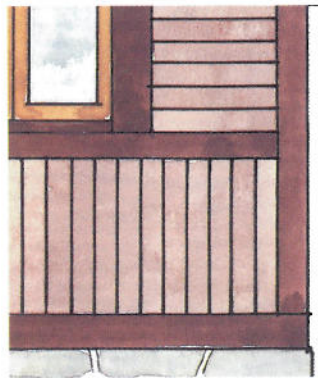
← 1900-1910-tal

SEKELSKIFTESVILLORNA inspirerades av villorna på Lidingö och Djursholm från 1890-talet. Väggfälten målades ofta i mättade, ganska kulörstarka färger och snickerier med listverk och fönster i kontrasterande, avvikande färg. Men även den ljusa, lätta färgsättningen var vanlig. Väggfält i gula och grå nyanser och snickerier, listverk och fönster i brutet vitt eller i en mättad mörkare färg. Variationen i färgsättning var stor.

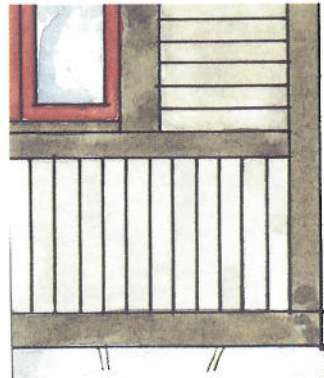
NATIONALROMANTIKEN och JUGEND hade kontrastrik färgsättning. Trähus i faluröd slamfärg, brun eller svart tjära med snickerier i brutet vitt. Gröna eller engelskt röda fönsterbågar förekom. Puts-husen var tvärtom ljusa med mörka snickerier.

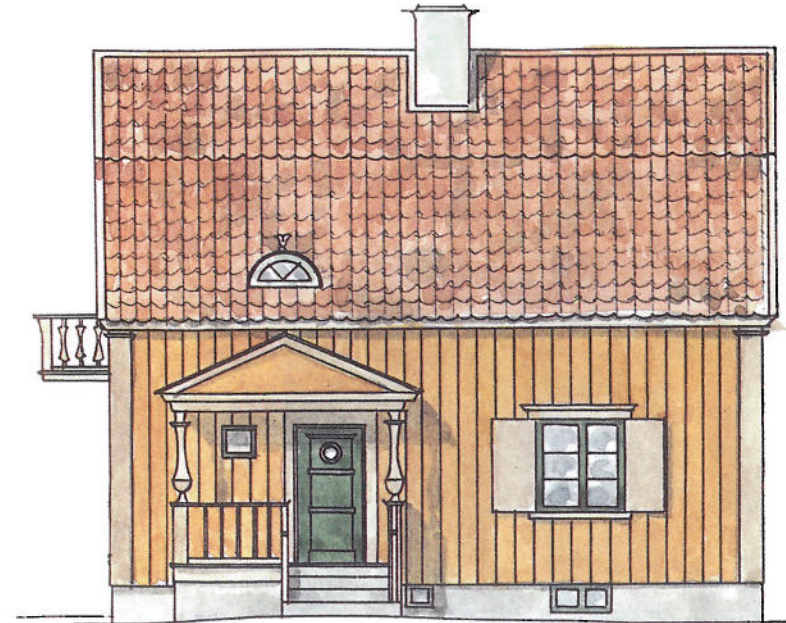
Nationalromantisk fasad i faluröd slamfärg med snickerier i vit linoljefärg bruten med grönumbra.

Fasad, listverk och snickerier: bränd terra. Fönsterbågar: guldockra.

Fasad: obränd umbra. Listverk och snickerier: grönumbra. Fönsterbågar: engelskt rött.

1920-talsvillans fasad i guldockra linoljefärg (alt. slamfärg) med listverk och snickerier i obränd umbra och fönsterbågar i engelskt rött.

1920-tal

1920-TALSKLASSICISMEN hade kulörta fasader i guldockra, blekockra, grått, grårosa och grågrönt med grå eller avvikande klassiska detaljer i brutet vitt. Falurött och brunt var också vanligt. Putsade hus avfärgades i ljusa kulörer.

1930-1940-tal

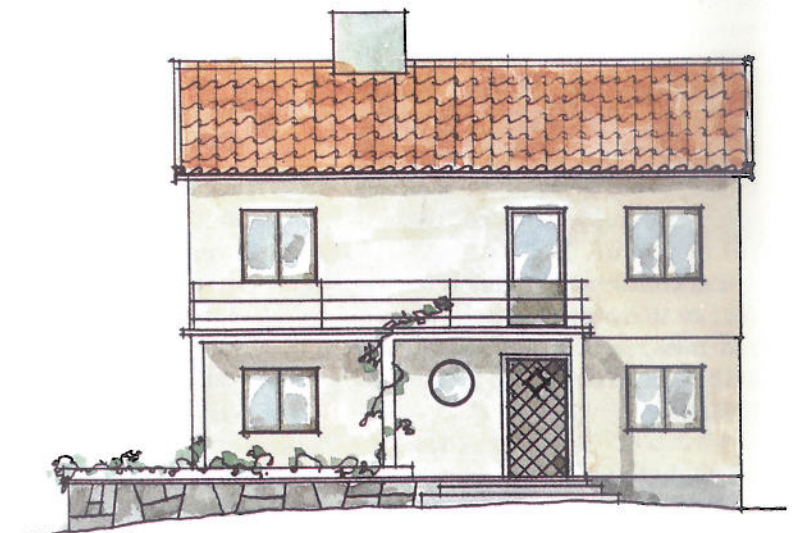
FUNKTIONALISMENS enkla volymer putsades i ljusa kulörer. Snickerier, fönster och dörrar målades i avvikande mörk färg.

Funktionalistisk putsfasad avfärgad i ljus kulör med obränd terra. Snickerier i mörkt grönumbra eller kromoxidgrön linoljefärg.

Fasad: mörkockra kalkfärg. Knutar och fönsteromfattningar: vit kulör bruten med till exempel grönumbra. Fönsterbågar: bränd terra eller mörkockra linoljefärg.

Fasad: grönumbra. Listverk och snickerier: vit kulör bruten med grönumbra. Fönsterbågar: engelskt rött.

Fasader och tak

Kvarteret Lövsångaren 8, Sveavägen 21.

En byggnad påverkar hela sin omgivning, som en del i ett sammanhang.

En renovering som utförs på ett känsligt och hänsynsfullt sätt kan "lyfta" hela sin omgivning. En okänsligt utförd upprustning kan skämma också sina närmaste grannar och sänka områdets kulturmiljövärde.

Ett kontinuerligt underhåll, utfört av en intresserad och engagerad husägare, är det bästa sättet att bevara en byggnads kulturmiljövärde!

Se på ditt gamla hus som om det vore en veteranbil och behandla det därefter. Där är varje originaldel vär-

defull och höjer äkthetsvärdet.

■ Använd samma material och materialbehandlingar som tidigare. Man riskerar annars att få problem med vidhäftning och olika årstidsrörelser i olika material.

■ Välj material som är sunda, beprövade och tår så lite som möjligt på vår natur. Trä och puts, som var de ursprungliga materialen i Duvbo, är just sådana material. De åldras vackert och håller i generationer. Kom ihåg att det inte finns några underhållsfria material, bara sådana som *inte går* att underhålla.

■ Tillåt huset att vara gammalt utan att för den skull låta patina övergå till förfall.

■ Spara det som är möjligt att spara och laga istället för att kassera. Det är de riktiga åtgärderna ur såväl ekonomisk, kulturhistorisk som miljömässig synvinkel. Dåtidens material var ofta av bättre kvalitet än de nuvarande och arbetena utfördes hantverksmässigt.

■ Om du gör förändringar på ditt hus, se till att de är reversibla, dvs att de inte permanentas för alltid, utan att huset går att återställa i ursprungligt skick om man så vill.

■ Gamla ritningar och foton på ditt hus kan ge vägledning och inspiration.

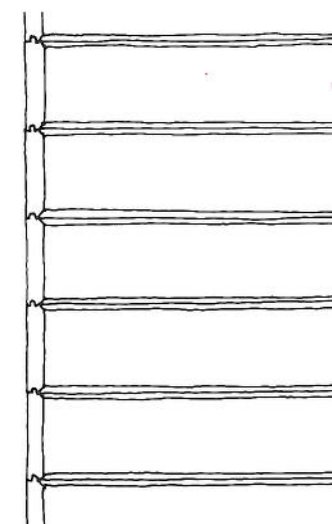
Träfasaden

Det är värt att lägga ner lite möda på panelen. Förenklar man panelsättningen och väljer virke av andra dimensioner, förändras husets karaktär och proportioner.

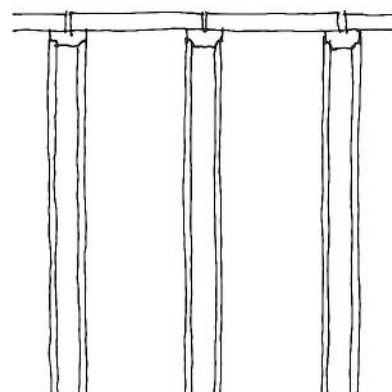
Sekelskifteshusen i gamla Duvbo kläddes i huvudsak med *fasspontad panel*, indelade i fält och omgärdade av listverk. Det gör byte av den nedre panelen lättare, där fuktskadorna oftast uppstår. Den fasspontade panelen var i regel hyvlad, vilket gjorde att den inte lämpade sig för rödfärgning utan målades med linolfärger.

På de 1920-talsklassicistiska husen i nya Duvbo var *locklistpanelen* vanligast. Locklistpanelen var vanligtvis ohyvlad och locklisten profilerad.

■ Man bör välja samma typ av panel som originalet. Fasspont, pärlspont och locklistpanel i de gamla standarddimensionerna finns numera att köpa på väl sorterade brädgårdar.

Fasspontad panel

Locklistpanel

Putsfasaden

Putsade fasader gjorde man för att efterlikna gedigna stenhus. När man lägger puts på en trästomme kallas det att *revetera*. En del hus i Duvbo reveterades från början, andra har

fått en puts på senare tid. Ofta gick en del av husets karaktär förlorad genom att fasadens indelningar och detaljer skalades bort.

Ett vanligt fel är sprickbildning i putsen som kan bero på sättningar eller årstidsrörelser i trästommen, men också på att nya lagningar eller omputsningar gjorts med modernt putsbruk. Det har en annan sammansättning och fungerar dåligt tillsammans med den gamla kalkputsen.

■ Det säkraste är att använda samma slags puts vid omputsning.

För att återställa något av husets ursprungliga proportioner kan man utföra fönsteromfattningar och hörnpilastrar i avvikande färg eller typ av puts. Bilden visar ett putsat 1920-tals hus, med dess typiska fönsteromfattningar, hörnpilastrar och takfotslist i avvikande färg. (kv Skytten 6, Högalidsvägen 7)

Förändrade fasader

Liksom klädmotet har också fasaderna i Duvbo skiftat med tiden.

På 1940- och 1950-talen putsades många villor eller fick eternitbeklädnad över träpanelen. Fönster byttes ut, dörrar byttes eller kläddes över med släta skivor.

Sen kom 1960-, 1970- och 1980-talen med tilläggsisolering och nya fasadmaterial, såsom fasadtegel och plåtfasader. Husen fick nya utseenden och proportioner.

Tilläggsisoleringar har ökat väggens tjocklek och gjort att fönstren åkt in i fasaden från att ha legat i liv. Anslutning till sockel och takfot samt avsaknaden av detaljer har ändrat husens arkitektur och ger ett klumpigt uttryck.

Vad kan man då göra för att åter skapa något av husets karaktär?

Den här i stort sett intakta panelen hittades under eternit och puts. (kv Grönsiskan 4, Oskarsvägen 11)

- Byt, om möjligt, till ursprungligt fasadmaterial och flytta ut fönster och dörrsmygar i fasadliv.

- Förläng taksprång och takfot så att huset återfår sina rätta proportioner.

- Återställ detaljerna för helhetsintryckets skull.

Eternitfasaderna döljer i många fall den originalpanel, som ofta är i

Taklandskap i Duvbo.

Taket

När man befinner sig på de högre partierna i det kuperade Duvbo och blickar nedåt, är det främst ett taklandskap man ser, inbäddat i växtlighet. Idag är det en blandning av taktäckningar i olika material och färger. Från början fanns där främst tak av lertegel och linoljefärgsmålade järnplåt.

Plåttaken var falsade och fram till 1920-talet lades de horisontella falsarna på rät linje, vilket gav taken ett karaktäristiskt utseende. Från och med 1920-talet började tvärfalsarna

hyggligt skick. Är den så dålig att den inte går att spara bör den användas som förlaga till den nya panelen.

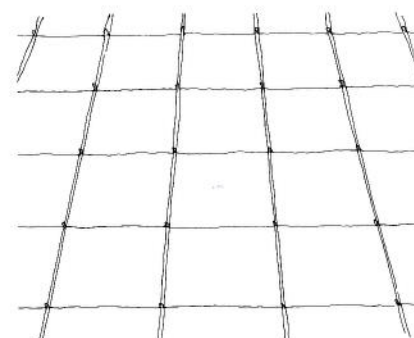
Att återställa en villa som fått en beklädnad av fasadtegel innebär däremot orimliga kostnader. Vad man kan göra är att tona ner fasaden med hjälp av färgsättning och omgivande växtlighet.

förskjutas en halv plåtlängd på grund av att plåten blev tjockare.

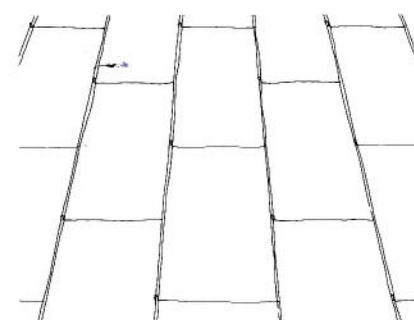
Plåttakens detaljer är få och därför desto viktigare.

- Försök att behålla det gamla takets utseende vid omläggning. Några dåliga plåtar behöver inte döma ut ett helt tak. Äldre plåt var ofta av bättre kvalitet än nytillverkad.

- För målning är ren linoljefärg det bästa ur underhållsynpunkt. Numera finns förbehandlad plåt som lämpar sig för detta.

Det gamla plåttakens horisontella falsar på rät linje, ger taket ett karaktäristiskt utseende.

Efter 1920-talet försköts tvärfalsarna en halv plåtlängd.

Ni som har förmånen att ha ett äkta lertegeltak – värda det med omsorg! Det har en patina som det tagit generationer att få. Lavar och naturliga variationer i färg ger taket liv på ett sätt som betongpannor eller pannprofilerad plåt aldrig kan åstadkomma. Det äkta lertegeltaket höjer husets värde, både ekonomiskt och kulturhistoriskt.

Många tegeltak har bytts ut i onödan i tron att de tjänat ut. Men nästan alla tegeltak kan behållas under hela husets livslängd, även om fabrikanter för andra material hävdar att man måste byta ut taket för minsta skavank. Naturligtvis vill de att man ska byta till deras eget material.

Att byta det förändrade taket mot ett helt nytt lertegeltak är visserligen dyrare än att lägga t ex betongpannor. Men materialet är väl prövat ute i verkligheten och livslängden är mycket lång. Kanske kan man få tag på ett parti begagnat tegel.

- Ersätt endast spruckna pannor med nya. Det kostar självfallet mindre än att byta hela taket! Nya pannor kan samlas på ett eget takfall för att bli mindre iögonfallande.

Det enkupiga lerteglet ger taket en kraftfull relief och levande yta.

Enkupigt tegel

Tvåkupigt tegel

Lästips:

”Järnplåt. Anvisningar för underhåll och reparation”.

”Så renoveras torp och gårdar.”

”Till dig som har ett tegeltak.”

Fönster

En byggnads yttre och inre, beror i hög grad av hur fönstren är proportionerade och placerade på fasaden. Man brukar säga att fönstren är husets ögon.

Reparation och underhåll med kända och välbeprövade material och metoder, är de riktiga åtgärderna såväl ur ekonomisk som kulturhistorisk synpunkt.

En del av fasaden

När husen i Duvbo byggdes, placerades fönstren alltid i liv med fasaden. Det gör fönstrens spröjsverk till en fortsättning av fasaden och fasaden i sin tur till en sammanhängande yta. Därför är det ödesdigert för husets utseende när yttre tilläggsisoleringar gjort att fönstren har åkt in i fasaden och djupa nischer skapats.

Proportioner och placering spelar också stor roll. Man kan se hus där de gamla fönstren har ersatts med skärpervfönster som har andra proportioner och saknar indelning med spröjsverk. Fönsteröppningarna gapar som stora hål och drar uppmärksamheten till sig likt en utslagen tand.

Om möjlighet finns att återställa den förändrade fasaden bör man:

- Flytta ut fönstren till det nya fasadlivet och bevara eller återställa de tidstypiska snickerierna för att bevara helhetsintrycket.

- Gamla ritningar och fotografier kan visa hur fönstren en gång sett ut och varit placerade. Fönstren kan måttbeställas på ett snickeri och

det behöver inte alls bli dyrare än att köpa färdigtillverkat.

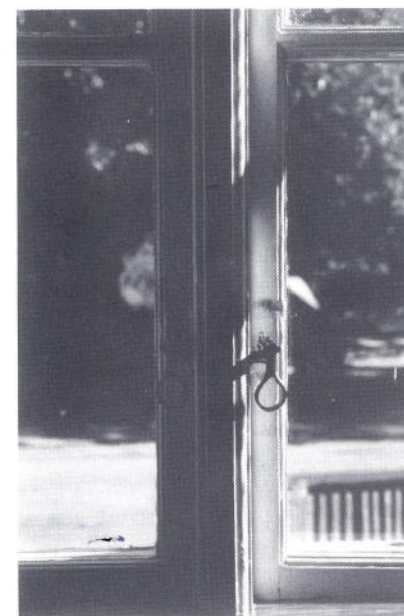
En del av interiören

Fönstren var ända fram till 1950-talet hantverksmässigt tillverkade med smäckra profilerade spröjsar, mittpost, karm och foder. Det gav en vacker ljusförling med skuggor och dagar som mjukade upp övergången från ljus till mörker och minskade tendensen till bländning.

Spröjsverket har inte enbart en teknisk funktion, utan är också en del av gestaltningen och tydliggör gränsen mellan ute och inne.

Fönstrens proportionering och gruppering är av stor betydelse för fasadens utseende. (kv Lövsången 1, Sveavägen)

Mittpostens, bågarnas och spröjsens profileringar för mjukt och vackert in ljuset.

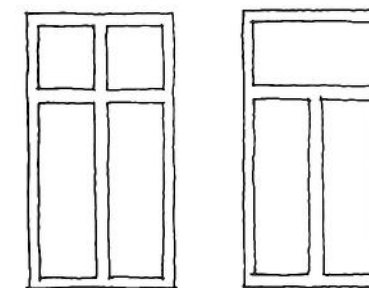
Fönstrens utseende, deras indelning och spröjsar, talar om för oss deras ålder eftersom fönstren utformats på olika sätt under olika stiler.

Vanliga fönstertyper

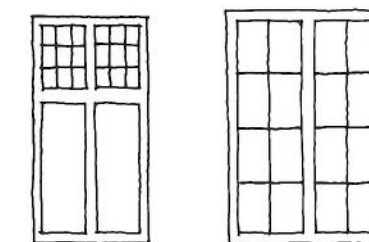
Sekelskifteshusen i Duvbo försågs med stora och höga fönster av kors- eller T-typ som gav mycket ljus till bostäderna. Trots stora glasformat var fönstrets konstruktion fortfarande smäckert.

Jugendstilen och nationalromantiken leder båda till att fönsterspröjsen kommer tillbaka. Jugendstilen blandar fritt större glasytor med små spröjsar, medan nationalromantiken småspröjsar hela fönsterytan.

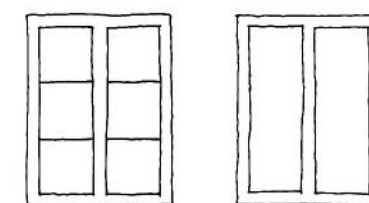
Under 1920-talet intresserar man sig för 1800-talets tidiga klassicism,

Fönster av kors- och T-typ, vanliga på sekelskifteshusen, 1900-1910-tal. Ibland var de övre lufterna småspröjsade.

Jugendfönstret blandar små och stora fönsterglas, medan nationalromantiken småspröjsar hela ytan. 1900-1910-tal.

Fönster från 1920-talet och 1930-talet. Det spröjsade 1920-talsfönstret är vanligast i Nya Duvbo.

vilket gör att fönstren också ser ut som de tidiga 1800-talsfönstren, med mittpost och fönsterbågar med tre rutor. Denna fönstertyp är vanligast i Nya Duvbo men även 1930-talets fönster förekommer, då fönstren åter förenklades i funktionalismens anda.

Underhåll lönar sig

Fram till 1950-talet valdes fönsterverket med omsorg. Därför lönar det sig att renovera dessa fönster istället för att byta ut dem. Det är knappast troligt att man idag får jämförbar kvalitet. En annan nackdel med nya fabriktillverkade fönster är att de oftast ger ett klumpigt och tungt intryck, med kraftiga mittposter, lösspröjs och avsaknad av detaljer.

Var också rädd om fönsterglas! Ända in på 1930-talet tillverkades fönsterglas efter hantverksmässiga metoder. Det känns igen på sina vackra skiftningar och ojämnheter samt att det är relativt tunt, 1,5–3 mm. Om man jämför äldre glas med dagens, har det senare en ganska livlös yta. Därför är det bra, när man måste byta ut en gammal glasruta, att man ersätter det med ett liknande glas. Det går fortfarande att få tag på, t ex hos en glasmästare som tar tillvara och lagrar äldre fönsterglas. Man kan också vända sig till Centrum för Byggnadsvård i Gysinge.

Det traditionella underhållet av fönstersnickerierna skedde med linoljefärgsmålning och kittning med linoljekitt. Det börjar åter igen bli vanligt, efter det att man tagit lärdom av 1960- och 1970-talens täta färgtyper som stängde in fukten i virket och gjorde att det ruttnade ut.

Fönsterbyten av energiskäl lö-
nar sig knappast i gamla hus. För
övrigt för det med sig en rad
andra problem, både tekniska
och estetiska.

En enkel och billig åtgärd mot
värmeläckage, är att tätta fönst-
ren mot drag. Det gäller också
dörrar. Den som vill spara mer
energi kan byta ut innerglaset i
det gamla fönstret mot en låge-
missionsruta.

Litteraturtips:

"Fönster. Historik och råd vid
renovering".

"Så renoveras torp och gårdar"

Vackert färgat och slipat glas kan man se på verandor och lusthus i Duvbo.
(kv Morkullan 5, Karlavägen 6)

Husets inre

Man måste komma ihåg att den
tid som vi äger och bebor ett gam-
malt hus är relativt kort, i jämfö-
relse med husets livslängd. Flera
generationer skall ta vid. Att änd-
ra allt för mycket i en ursprunglig
planlösning, är därför att beröva
kommande generationers möjlig-
heter att uppleva husets speciella
kvaliteter.

Vanliga planlösningar

Gamla Duvbos sekelskiftesvillor byg-
ger på en kvadratisk eller rektangu-
lär planform. Murstocken placera-
des centralt, vilket var effektivt ur
uppvärmningssynpunkt.

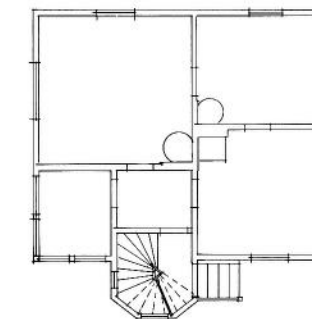
Ofta skjuter någon byggnadsdel
ut, t ex ett trapphus eller burspråk.
Formen kan också vara urgröpt, med
en i huset indragen öppen veranda.
Det ger liv åt fasaden genom drama-
tiska effekter mellan skuggade och
belysta partier. Anmärkningsvärt är
att fasadernas asymmetri dolde det
faktum att de flesta av villorna var
tvåfamiljshus.

Glasverandan, som var vanligt fö-
rekommande, byggdes till utanpå.

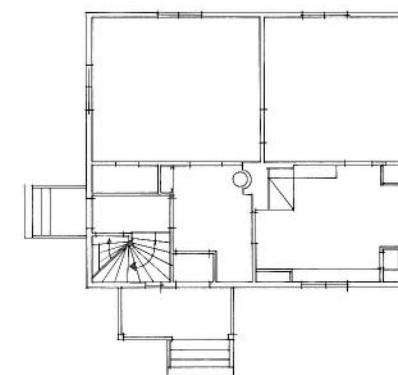
1920-talets villor, framförallt i
"Nya Duvbo", hade en rektangulär
samlad plan med endast verandan
utbyggd. Planen var fyr- eller trede-
lad, rationellt utformad med mur-
stocken placerad centralt i huset.

Behåll planlösningen

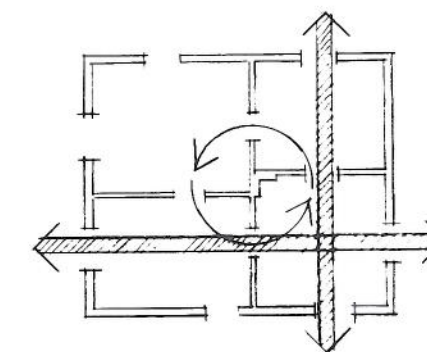
Både sekelskiftets och 1920-talets vil-
lor har kvaliteter som är värda att
värna om. Ljus, rörelse och orien-
terbarhet byggdes in i husen. Ljus-

1900-1910-talsplan

1920-talsplan

Ljusaxlar och genomgångsrum
gav rymd i det annars ytsnåla hu-
set.

axlar var vanliga, man kunde se ge-
nom rummen och ut på sin träd-
gård. Och nästan i varje hus kunde
man röra sig genom rummen runt
murstocken. Planlösningarna gav på
så sätt en känsla av öppenhet och
volym, trots sin ytsnålhet.

Det är sådana egenskaper som gör
att vi tycker om gamla hus och som
vi sällan hittar i moderna typhus.

Det är värdefullt att:

■ Ta hänsyn till de kvaliteter
som redan nämnts och att
undvika stora förändringar i
husets grundplan. Den ur-
sprungliga planen är en del av
husets konstruktion. Börjar
man flytta och riva väggar kan
stabiliteten äventyras.

■ Bevara något av den fasta
inredningen som minner om
de ursprungliga funktionerna,
till exempel att det varit två-
familjshus. Ge huset en chans
att berätta sin historia!

Lästips:

"Så renoveras torp och gårdar".

Att läsa

För den intresserade som vill söka sig vidare och lära mer, finns det många bra böcker. Några av dem finns på Sundbyberg stads plan- och byggförvaltning (markerade med *).

* *Så renoveras torp och gårdar*. Hidemark/Söderström/Unnerbäck. Handbok i vård och upprustning av äldre bebyggelse.

* *Reservdelar till gamla hus. Handbok och katalog no 4*. Centrum för Byggnadsvård.

• *Våra äppelsorter*. Nilsson, Anton. Deras historia, egenskaper och kännetecken. 1986.

* *Bygga om och bygga till*. Wergeni-Wasberg. Svensk Byggtjänst.

• *Vård av trähus*. Thurell, Sören. En handbok om vård och upprustning av gammal träbebyggelse.

• *Kalkfärg på fasad*. Riksantikvarieämbetet, Statens institut för byggnadsforskning. (Svensk Byggtjänst).

* *Järnplåt. Anvisningar för underhåll och reparation*. Byggnadsstyrelsen, Fortifikationsförvaltningen, Riksantikvarieämbetet. 1980. (Svensk Byggtjänst).

• *Taktegel, tegeltak*. Antell, Olof. Byggnadsforskningsrådet, Riksantikvarieämbetet. 1986. (Svensk Byggtjänst)

* *Till dig som har tegeltak*. Vittinge tegel. Ett häfte om tegeltakets egenskaper, vård och underhåll. (Svensk Byggtjänst).

* *Fönster. Historik och råd vid renovering*. Byggnadsstyrelsen, Fortifikationsförvaltningen, Riksantikvarieämbetet. 1988. (Svensk Byggtjänst).

* *Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper*. Informationsblad från Riksantikvarieämbetet. 1986.

* *Färgskalor hos traditionella pigment för utvändigt målning*. Fridell Anter, Karin och Åke Svedmyr. Arkus. (Färginstitutet).

• *Målarbok. Så målar du huset själv ute och inne*. Hemgren, Per/ Wannfors Henrik. (Svensk Byggtjänst)

• *Bygg din egen solvärmeanläggning*. Klaus Lorenz. Larsons Förlag. (Svensk Byggtjänst)

* *Byggnaders särdrag*. En stillhistorisk handbok 1880–1960. Boverket.

Råd och upplysningar

Rådgivning i byggnadsfrågor och kulturmiljöfrågor ger:

• Stockholms länsmuseum, Torsgatan 32, 102 32 Stockholm, tel. 08-690 69 60 (De kan tipsa om hantverkare och leverantörer.)

• Länsstyrelsen, Kulturmiljöenheten, Hantverkargatan 29, Box 22067, 104 22 Stockholm, tel 08-785 42 40

Gamla ritningar, dokumentationer och fotografier:

• Sundbybergs Hembygdsmuseum, Fredsgatan 4, 172 33 Sundbyberg, tel. 08-28 84 08

• Plan- och byggförvaltningen, Sundbybergs stad, tel. 08-706 80 00

Källor

• *Underlag till miljöprogram, Duvbo*. Eva Söderlind. 1994.

• *Sundbyberg. Om hus och miljöer från bronsålder till nutid*. Eva Söderlind.

Dessutom har flera av de böcker som finns nämnda under rubriken "Att läsa" använts under arbetet med denna skrift.

Samtliga ritningar är hämtade ur plan- och byggförvaltningens arkiv, där ej annat angivits.